

"ממלכת דאע"ש" בסוריה

אייל זיסר

חמש שנים של מלחמת אזרחים עקובה מדם הובילו לקריסתה של המדינה הסורית ולניפוצו של הפסיפס החברתי שהתקיים בה. מבין חורבותיה של מדינה זאת, ועוד קודם לכן, מבין חורבותיה של המדינה העיראקית, הגיח ארגון 'המדינה האסלאמית בעיראק ובא-שאם' (דאע"ש), המבקש לרשת ישויות אלו ולמלא את החלל שהותירו אחריהן. 'המדינה האסלאמית' השתלטה על מזרחה של סוריה בקיץ 2014, שם היא מהווה חלופה אפקטיבית למוסדות המדינה הסורית שנגוזו ואינם. עתה נשואות פניה להשתלט גם על חלקיה המערביים של סוריה, אם וכאשר יקרוס המשטר שם. נראה כי לאף לא אחת מקבוצות המורדים הפועלות כיום במערבה של סוריה יש את הכוח לעצור בעדה.

אפשרות של השתלטות 'המדינה האסלאמית' על מערבה של סוריה היא בעלת משמעות מרחיקת לכת לעתידו של כל המרחב הסורי, שכן בניגוד לקבוצות מורדים אחרות הפועלות בו, 'המדינה האסלאמית' אינה גוף מקומי בבסיסו המבקש לשלוט בסוריה, אלא גוף השואף לצבוע אותה בצבעים אסלאמיים סלפיים. מדובר בישות בעלת תפיסת עולם וזהות כל-אסלאמית, הנושאת עיניה אל מעבר למרחבים של סוריה ועיראק בלבד. לחלופין, ובראייה ממעיטה, מדובר ב"פרויקט עיראקי", שבבסיסו היסוד הסוני-ערבי בעיראק, שמקורו צמחו וממנו באו מנהיגי התנועה, אבו בכר אל-בגדאדי, ועוזריו הקרובים.

'המדינה האסלאמית' רואה עצמה עדיין כישות ג'האדית לוחמת ומתפשטת. מכאן, שהתנהלותה באזורים הנמצאים תחת שלטונה נועדה, בראש ובראשונה, לשרת יעד או ייעוד אלה של מלחמת ג'האד ושל מסעות התפשטות. עם זאת, עבור מיליוני הסורים שמצאו עצמם תחת שלטונה של 'המדינה האסלאמית' מדובר בהפוגה, גם אם זמנית ומתעתעת, מאימי המלחמה העקובה מדם המתחוללת בארצם. אוכלוסייה זו – ערבית סוניית, ברובה מסורתית וחלקה משמרת את המבנה השבטי – מקבלת ביתר קלות והשלמה, גם אם ללא התלהבות, את הפרקטיקות של 'המדינה האסלאמית' ומנגנוניה, המבקשים להחזיר את המרחב הסורי-עיראקי אלף שנה אחורה, אל ימי ראשית האסלאם.

קיץ 2014 – השתלטות 'המדינה האסלאמית' על מזרח-סוריה

ביוני 2014 פרץ ארגון דאע"ש ממעמקי המדבר הסורי-עיראקי והשתלט על מרחבים ניכרים בצפון-מערבה של עיראק, ובכלל זה על העיר מוסול. במקביל להצלחותיו בעיראק עלה בידי הארגון להשתלט על מרבית מזרחה של סוריה (אזור הג'זירה) – החל באבו כמאל שלגבול סוריה-עיראק, עבור בעיר א-רקה שאותה הפכו לוחמי הארגון למרכז שלטונם במזרח-סוריה, ובואכה העיר חלב במערב. הצלחותיו הצבאיות של דאע"ש הכשירו את הקרקע להכרזתו של מנהיג הארגון, אבו בכר אל-בגדאדי, ב-29 ביוני 2014, על כינונה של ח'ליפות בראשותו¹ – 'המדינה האסלאמית'.

מאז השתלטותה על מזרחה של סוריה בקיץ 2014, 'המדינה האסלאמית' פעלה להרחיב את מעגל השפעתה ושליטתה בארבעה כיווני פעולה מרכזיים: במזרחה של סוריה – ביסוס שלטונה באזור הג'זירה (מזרחה של סוריה, מחוזות דיר א-זור, חסכה וא-רקה), תוך שהיא פועלת לחסל את המובלעות במזרח המדינה שעדיין נותרו בידי המשטר, דוגמת העיר טבקה (עליה השתלטה בקיץ 2014), וכן הערים חסכה ודיר א-זור שהפכו ליעד קבוע למתקפותיה. במקביל ניסתה 'המדינה האסלאמית', לשווא, לדחוק את רגליהם של הכורדים מן המובלעות שבהן החזיקו בצפון המדינה, דוגמת קובאני (עין אל-ערב); בצפונה של סוריה – עוד בקיץ 2014, ומאוחר יותר באביב 2015, הצליחה 'המדינה האסלאמית' לבסס לעצמה אחיזה במרחבים הכפריים שמצפון וממזרח לעיר חלב. עם זאת, מאמציה להגיע אל העיר חלב עצמה נבלמו בידי קבוצות מורדים יריבות; במרכז של סוריה – לוחמי 'המדינה האסלאמית' ניסו בלא הצלחה לפרוץ בכיוונה של העיר חומץ. עם זאת, במאי 2015 עלה בידיהם לכבוש את העיר תדמור, המהווה את שער הכניסה מהמדבר המזרחי למרכז של סוריה; בדרומה של סוריה – לוחמי 'המדינה האסלאמית' הצליחו להיאחז באביב 2015 בכמה מפרבריה של דמשק, ובמקביל להתקדם עד למרגלותיו המזרחיים של הר הדרוזים. בנוסף לכך, עלה בידיהם להשיג את נאמנותן של כמה מקבוצות המורדים הפועלות בגבול סוריה-לבנון, ברכס הרי קלמון, וכן ברמת הגולן הסורית².

המרחב הסורי של "ממלכת דאע"ש"

המרחב הסורי שבשליטת 'המדינה האסלאמית' הינו חלק מהח'ליפות המשתרעת גם על חלקה הצפון-מערבי של עיראק. בראש הח'ליפות עומד הח'ליף אבראהים, הלוא הוא אבו בכר אל-בגדאדי (ובשמו המלא: אבראהים עוואד אבראהים עלי אל-בדרי א-סאמראני). לצדו פועלת שורה של מועצות המהוות את עמוד התווך של 'המדינה האסלאמית'³. אל-בגדאדי שני סגנים האחראים על ניהול הפרובינציות השונות ('וילאיות') של המדינה. הסגן לענייני המחוזות במרחב הסורי הוא עבדאללה אל-אנבארי, או אבו

עלי אל-אמבארי, אשר שימש כקצין מודיעין בצבא עיראק בתקופת סדאם חוסיין. מושלי פרובינציות ('ואלי') כפופים להלכה לסמכותו של אל-אמבארי.⁴ כל מחוז נחלק לגזרות (קטעא), ואלו נחלקות לאזורי משנה – ערים ומרחבים כפריים. בראש כל אזור משנה שכזה עומד אמיר. בכל מחוז פועלים מוסדות מקומיים האחראים על ניהול ענייני השוטפים: משפט ואכיפת החוק, הלכה וענייני דת, ובכלל זה משטרת דת, וכן אספקת שירותים לתושבים על ידי משרד השירותים (דיואן אל-ח'דמאת), או המוסד לשירותים ציבוריים (מואססת אל-ח'דמאת אל-עאמה). אלה כפופים למושל המחוז, אך מצויים בקשר ותיאום עם המועצות והמשרדים שברמת ההנהגה של 'המדינה האסלאמית'.⁵

מחוזות 'המדינה האסלאמית' במרחב הסורי

המחוזות של 'המדינה האסלאמית' תואמים לרוב את החלוקה המנהלית שהתקיימה בעיראק ובסוריה. המחוזות הסוריים של 'המדינה האסלאמית' הם: מחוז א-רקה שבירתו א-רקה, המהווה את המרכז השלטוני שלה במזרחה של סוריה; מחוז חלב; מחוז אדליב; מחוז דמשק; מחוז אל-באדיה (מחוז המדבר, שמו של מחוז חומץ); מחוז חמאה; מחוז החוף (שמו של מחוז לטקיה). יצוין כי חלק מהמחוזות, דוגמת אדליב, החוף ודמשק, אינם מצויים לפי שעה בשליטת 'המדינה האסלאמית'.⁷ לצד מחוזות אלה נמצאים מחוז אל-ח'יר (הטוב) – שם חדש שניתן למחוז דיר א-זור – ומחוז אל-ברכה (הברכה), שהוא שמו החדש של מחוז חסכה. בסוף אוגוסט 2014 הקימה 'המדינה האסלאמית' את מחוז הפרת ('וילאית אל-פראת'), שבו נכללו העיר אבו כמאל הסורית והעיר אל-קאא'ם העיראקית. הקמת מחוז זה נועדה לסמל את "ניפוץ" הגבולות שנקבעו בהסכם סייקס-פיקו, היינו הגבולות המסורתיים בין המדינה העיראקית למדינה הסורית.

נראה שקיימות הבנות שבשתיקה בין 'המדינה האסלאמית' לבין המשטר הסורי, הכורדים, טורקיה ואף קבוצות מורדים אחרות, ובראשן ג'בהת א-נוסרה. הבנות שבשתיקה אלו כוללות תנועה חופשית של סחורות ובני אדם בין המרחבים השונים בסוריה, ובעיקר מכירת נפט ומוצרי ותחזוקה של מתקני תשתית, דוגמת סכרים ותחנות כוח שבידי 'המדינה האסלאמית'. תחזוקתם של מתקני התשתית נעשית בשיתוף פעולה עם ממשלת סוריה, שגם מוסיפה לשלם משכורות לעובדי מדינה המצויים באזורים שבשליטת 'המדינה האסלאמית'.⁸

שני ממדים בשלטונה של 'המדינה האסלאמית' במזרחה של סוריה ראויים לציון: האחד הוא יחסה לשבטים הערביים המהווים גורם כוח משמעותי במרחב זה; השני הוא יחסה למיעוטים. השבטים היו מקור כוח ותמיכה חשוב ל'מדינה האסלאמית' בראשית דרכה בעיראק. בסוריה הם היוו יעד למאמצי 'המדינה האסלאמית' לגייס

את הקואליציות השבטיות השונות לצדה. אולם, בניגוד לשבטים בעיראק, יחסיה של 'המדינה האסלאמית' עם השבטים בסוריה מאופיינים במתח ועוינות, וזאת בשל סירובם של רבים מהם להכפיף עצמם למרותה ולוותר על האוטונומיה שממנה נהנו מאז פרצה המלחמה בסוריה. סירוב זה הביא את 'המדינה האסלאמית' לפעול באלימות ואף ברצחנות כדי לכפות את מרותה⁹.

בסוגיית המיעוטים, 'המדינה האסלאמית' מקבלת את קיומן של העדות הנוצריות השונות כ"בני חסות" (אהל א־ד־ימה), ומניחה להן לחיות את חייהן במרחבים שבשליטתה. כך למשל, בפברואר 2014 היא העניקה חסות אסלאמית (עהד אמאן) לתושביה הנוצרים של העיר א־רקא שבסוריה והתירה להם להמשיך לחיות את חייהם בעיר, אך הטילה עליהם מס גולגולת (ג'זיה), שאותו הם מחויבים לשלם פעמים בשנה, ואסרה עליהם להציג לראווה סממני פולחן או אמונה נוצריים. למעשה, יחסה של 'המדינה האסלאמית' לאוכלוסייה הנוצרית הינו יחס של התנכלות מתמדת ורדיפות, כאילו מטרתה האמיתית היא לסלק אוכלוסייה נוצרית זו ממרחב השליטה שלה, או אף לאלצה להתאסלם. אין פלא כי במציאות זו נטשה מרבית האוכלוסייה הנוצרית את מזרחה של סוריה¹⁰.

במזרח-סוריה אין כמעט אוכלוסייה שאינה ערבית-סוניית או נוצרית, וזאת בניגוד לעיראק, בה נהגה 'המדינה האסלאמית' ברצחנות כלפי המיעוט היזידי. הגברים של בני מיעוט זה נרצחו, ואילו הנשים הוצאו למכירה בשוקי עבדים בעריה של 'המדינה האסלאמית'¹¹. גם בסוריה מגלה 'המדינה האסלאמית' יחס רצחני כלפי אזרחים שאינם ערביים-סונים, כמו עלאוויים או שיעים שנפלו לידיה.

סיכום

חשיבות הופעתה של 'המדינה האסלאמית' במזרחה של סוריה נעוצה בעובדה שהייתה הראשונה מבין ארגוני המורדים הלוחמים במשטר הסורי אשר הצליח למצב עצמו כחלופה ריאלית – צבאית ומדינית – למשטר זה, ולכונן ישות שלטונית המקיימת, ולו גם חלקית, מערכות ממשל ושירותי כלכלה, חברה ומשפט.

'המדינה האסלאמית' כוננה למעשה מערכת מדינית שבסיסה האידאולוגי, ייעודה והדלק המניע אותה הוא מלחמת ג'האד והתפשטות. הכיבושים החדשים נועדו אפוא לא רק לענות על מטרה אידאולוגית, אלא גם ובעיקר לסייע במימושה של מטרה מעשית. המדובר בשימור המומנטום שהשיגה בכיבושיה והמשך תחזוקתה של המדינה שהוקמה, וזאת באמצעות שלל הכיבושים ובעזרת כוח אדם המצטרף לשורותיו בעקבות כל כיבוש טריטוריאלי חדש. מבחינה זו קיים דמיון מפתיע בין 'המדינה האסלאמית' לבין מדינות שבטיות, שידע האזור החל בתקופת האסלאם, וגם לפניו, ולמעשה גם בינה לבין 'המדינה האסלאמית' שכונן הנביא מוחמד בחצי-האי ערב.

סיפורה של 'המדינה האסלאמית' במזרחה של סוריה הוא סיפור של הצלחה: ארגון שנעדר נוכחות של ממש, לא כל שכן תמיכה ותשתית, הצליח בתוך שנים ספורות לפרוץ מן המדבר, להיאחז במרחבים עצומים של מזרח-סוריה, ולהפוך למדינה הנושאת עיניה להשתלט גם על מערבה של המדינה. לא 'המדינה האסלאמית' היא שמוטטה את המדינה הסורית, כפי שעשתה קודם לכן בעיראק; קריסתה של המדינה הסורית היא שאפשרה ל'מדינה האסלאמית' לכבוש בקלות יחסית את מזרחה של סוריה. כוחה של 'המדינה האסלאמית' נעוץ, אפוא, בחולשתם של יריביה – כוחות מקומיים שלא אזרו כוח לעמוד מולה, ובמקרים רבים אף בחרו להצטרף לשורותיה. אף על פי כן, בכל מקום שבו נתקלה 'המדינה האסלאמית' בהתנגדות נחושה, כמו בריכוזי השיעים בדרום-עיראק או בריכוזי הכורדים בצפון-סוריה ועיראק, היא עצרה, לפחות לעת עתה. לבסוף, חשוב להזכיר כי מזרחה של סוריה שעליו שולטת 'המדינה האסלאמית' מאז קיץ 2014, מהווה את החלק הקל לעיכול ולשליטה במרחב הסורי. לפיכך אין ללמוד מהצלחתה היחסית להיאחז באזור זה על הצפוי ל'מדינה האסלאמית' אם כל סוריה תיפול לידיה. חלקיה המערביים של המדינה הסורית מאוכלסים בצפיפות באוכלוסייה מעורבת, שבה יש נוכחות רבה וגם משקל רב יותר של עדות מיעוט, כמו גם של אוכלוסייה סוניית עירונית מבוססת, ולרוב חילונית ומתונה בהשקפת עולמה. מכל זאת עולה ש'המדינה האסלאמית' אינה מכת גורל או אסון טבע שאותם יש לקבל בהכנעה ובהשלמה. אמנם, אין להקל ראש ביכולתה להסתגל למציאות האזורית הדינמית ולהתמודד עם אתגרים מורכבים ועם מגוון של יריבים, וכל זאת תוך ניצול חולשתם של יריביה, ובעיקר מילוי החלל שהותירה קריסתן של עיראק וסוריה. אולם, ל'מדינה האסלאמית' יש גם חולשות, ובכל מקום בו נתקלה בהתנגדות תקיפה, היא נסוגה לאחור. בטווח הארוך, נראה שהרדיקליות והיעדר הפרגמטיות, המהווים כיום מקור עוצמה של 'המדינה האסלאמית', עלולים להתברר כנקודות תורפה מרכזית שלה, שתקים עליה קואליציה רחבה של כוחות. בהקשר של מדינת ישראל, יש לקחת בחשבון ש'המדינה האסלאמית' עלולה להגיע מוקדם מהצפוי לחיכוך אתה בחזית הסורית. מכאן נובע, שעל ישראל למצוא דרך להצטרף לקואליציה הרחבה הפועלת כיום נגדה.

הערות

- 1 על הישגיו הצבאיים של דאע"ש בקיץ 2014 ראו: How ISIS Stormed Iraq: a Chronology of the Militant Offensive," *Al-Arabiya net*, June 16, 2014,
- 2 "The fall of Tadmur, Ramadi and the Border Crossings Impose ISIS organization as a Main Player," *Khalifa*, May 22, 2015, <http://www.khilafah.com/the-fall-of-tadmur-ramadi-and-the-border-crossings-impose-isis-organization-as-a-main-player/>
- 3 עוד על המבנה של 'המדינה האסלאמית' ראו: מרכז המידע למודיעין ולטרור על שם האלוף מאיר

- עמית, דאע"ש: דיוקנו של ארגון טרור, 26 בנובמבר 2014, <http://www.terrorism-info.org.il/he/article/20733>; Charles C. Caris & Samuel Reynolds, *ISIS Governance in Syria*, July 2014, Institute for the Study of War, www.understandingwar.org/report/isis-governance-syria
- Charles Lister, *Islamic State Senior Leadership: Who's Who*, Brookings Institute, http://www.brookings.edu/~media/Research/Files/Reports/2014/11/profiling-islamic-state-lister/en_whos_who.pdf?la=en 4
- דאע"ש: דיוקנו של ארגון טרור, עמ' 65-66, 70-71. 5
- למחוזות 'המדינה האסלאמית' במרחב הסורי ראו: <http://snipurl.com/2acjdev> 6
- Orlando Crowcroft, "Isis: Inside the Struggling Islamic State Economy in Iraq and Syria," *International Business Times*, April 11, 2015, <http://www.ibtimes.co.uk/isis-inside-struggling-islamic-state-economy-iraq-syria-1495726> 7
- ראו לדוגמה: "Mass Grave of 230 Tribespeople Found in Syria's Deir Ezzor: Monitoring" Group," *Al-Akhbar*, December 18, 2014, <http://english.al-akhbar.com/node/22938> 88
- למסמך "עהד אל-אמאן" ראו: <http://baretly.net/index.php?topic=33284.0>. 9
- "Isis Slave Markets Sell Girls for 'as Little as a Pack of Cigarettes', UN Envoy Says," *the Guardian*, June 8, 2015, <http://www.theguardian.com/world/2015/jun/09/isis-slave-markets-sell-girls-for-as-little-as-a-pack-of-cigarettes-un-envoy-says> 10